

Jeanneret Harikalar Diyarında: Le Corbusier'nin Doğu Yolculuğu ve İstanbul*

Mehmet Rifat Akbulut**
Zafer Akay***

Özet

Le Corbusier sekiz ay süren ünlü “Doğu Yolculuğu”nu ya da kendi ifadesiyle “Faydalı Yolculuğu”nu 1911 yılında gerçekleştirir. Seyahat notları Le Corbusier'nin bu yolculuğu bir mimarlık öğrencisinden çok adeta bir hacı tutkusu, bir misyoner gözlemciliği ve bir seyyah merakıyla gerçekleştirdiğini, İstanbul ve Türkiye'yi bir masal diyarı gibi gezdiğini göstermektedir. Gerçekten de Le Corbusier'nin bu yolculuğa epeydir niyetlendiği, arzuladığı, hazırlandığı dahası düşlediği düşünülebilir. Gizemli ve görkemli Şark'ın kadim medeniyetlerini ve eserlerini kendi gözleriyle görme ve ziyaret etme arzusunu tıpkı bir hac ziyareti gibi tutku ve ciddiyetle ele aldığı açıktır.

Doğu Seyahati'nin Le Corbusier'nin sonraki yaşamı ve eserleri üzerindeki belirleyici etkisi tartışılabilir ama göz ardı edilemez. Doğu Seyahati'nin Le Corbusier'nin bir mimar ve şehirci olarak mesleki bilgi ve birikimine olan katkısının çok boyutlu ve çeşitli olduğu açıktır. Kendisi de özellikle “Doğu Seyahati”nin öğrettiklerini yaşamı boyunca kullanmıştır. Sonuç olarak, Le Corbusier'in modern mimarlık ve şehircilik ilkelerinin oluşumunda “Türk Evlerinden” ve İstanbul'dan bilinçli veya bilinçsiz esinlenmeleri, oldukça spekülâtif konular olarak yer alırken, Osmanlı kamusal mimarlığından açık etkilenmelerine “Doğu Gezisi”nin görsel belgeleri de tanıklık eder.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Le Corbusier, Şark, Modern Mimarlık, Osmanlı mimarlık ve şehirciliği

Le Corbusier's “Journey to the East” and Istanbul

Abstract

In 1911, Le Corbusier's made his famous “Journey to the East” or “Useful Journey” as he called lately, which lasts eight months. His notebooks and notices witness that he travelled with an ambition of a pilgrim, a missionary's observations and a curiosity of a traveller and he visited İstanbul and Turkey as land of fairy tales. It seems that he intended, desired and moreover he dreamed this journey since longtime. It is clear that he took his aims to visit and to see ancient civilizations and masterpieces of the Orient very seriously and ambitiously like a pilgrimage.

Influence and determination of the “Journey to the East” on his life and his later works is controversial but not neglectible. Contribution of the “Journey to the East” on Le Corbusier's

* Bu yazı, 19 Aralık 2011 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sedat Hakkı Eldem Oditoryumu'nda, MSGSÜ Anadolu Kültürü ve Sanatı Araştırma ve Uygulama Merkezi AKSAM tarafından ünlü İsviçreli modernist mimar-şehirci ve tasarımcı Le Corbusier'nin 1911 yılındaki ünlü Şark Seyahati'nin 100. yılı anısına düzenlenen “Doğu Yolculuğunun 100. Yılında Le Corbusier” başlıklı toplantıya sunulan metinden hazırlanmıştır.

** Doç., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, mrefatakbulut@gmail.com

*** Öğretim Görevlisi, Mimar, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, zaferakay1@gmail.com

professional qualities and knowledge is multidimensional and clear. He also got advantage of what he learned particularly during “Journey to the East” all through his life. As the consequence, his inspirations from “Turkish House” and from İstanbul whether consciously or not, remain highly speculative while, visual documents of the journey witness clear influences of Ottoman public architecture on him.

Key Words: İstanbul, Le Corbusier, Orient, Modern Architecture, Ottoman architecture and urbanism.

Burhan Arif Ongun, “3. Pırlanta İnsan” olarak adlandırdığı Le Corbusier’i “Hocalarımın en sonuncusu ve başlar tacıdır.” şeklinde tanımlar (Ongun,14). Le Corbusier meslek yaşamını gerçekleştirdiği XX. yüzyılın başta gelen mimarlarından biri belki de birincisi ama aynı zamanda bir sanatçı, şehirci, tasarımcı, tasarım ve sosyal kuramcıdır. Le Corbusier, tasarım ve yaratmayla öylesine bütünleşmiş bir yaşamı örneği sunar ki, ünlü gözlükleri hatta ismi bile kendi tasarımıdır. Ölümünden on yıllar sonra bile hala etkisi sürmekte ve hala hakkında yeni değerlendirmelere ilham vermeye devam etmektedir. Doğrusu Le Corbusier de kendisine yönelik bu teveccühü her zaman haklı çıkaracak ölçüde ardında zengin bir miras ve iz bırakmıştır. Yüzlerce proje, yüze yakın uygulama, onlarca kitap ve çok sayıda yazı, eskiz, çizim, resim, fotoğraf, kayıt, kısacası değerlendirmek ve üzerinde konuşabilmek için yeterince bol malzeme.

Sonradan kendine Corbésier aile isminden Le Corbusier adını üretecek Charles-Edouard Jeanneret İsviçre’nin Fransızca konuşulan bölgesinde Chaux-de-Fonds adlı kasabasında 1887 yılında dünyaya gelir. Jeanneret ailesi saatçidir. Charles-Edouard 1907’de, yakındaki bir sanat/meslek okulunu tamamladıktan sonra kendini yetiştirme daha doğrusu inşa etme yolunda bir serüvene atılacaktır. Le Corbusier’nin mesleki ve entelektüel gelişiminde mesleki kariyerinin başlangıç dönemlerinde yaptığı bir dizi seyahatin belirleyici etkileri olduğu açıktır. Maceracı ve dikkafalı bir kişiliğe sahip olduğu görülen Charles-Edouard’ın gençliğinin insanlık tarihinin, bir çok yeni düşünce ve akımların ortaya çıkıp, tartışıldığı heyecan verici bir dönemine rast gelmiş olmasının, mesleki kimliğinin gelişimini de şüphesiz belirleyici bir rolü olduğu yadsınamaz. Doğrusu söyleyecek sözü olan ya da tutkuyla bu sözü arayan bir ruh için tam da ortasında yer aldığı bu heyecanı paylaşmamak mümkün değildir.

1907-1916 yılları arasında genç Jeanneret’nin her biri sonraki mesleki kişiliğine katkıda bulunacak ve kişiliğini oluşturacak bir çok seyahat gerçekleştirir. Bu yolculukların hedef ve güzergahlarının Batı kültürü açısından başlıca bilgi ve esin kaynakları arasında yer aldığı ya da dönemin mimarlık ve sanat açısından önemli yenilik ve gelişmelerin gerçekleştiği çekim noktalarına yöneldiği görülür.

Önce Avrupa içinde komşu Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya seyahatleri: Roma, Floransa, Napoli, Pisa, Pompei, Tivoli, Venedik, Viyana, Budapeşte, Paris, Nancy, Rouen, Versailles, Berlin, Hamburg. Burada döneminin kimi önemli mimar-tasarımcı ve sanatçıları yanı sıra yine dönemin avantgard sanat ve tasarım akımları ve ortamlarıyla ilk karşılaşmalar. Görüldüğü kadarıyla Charles-Edouard imkanlarını zorlayan ve hatta imkan ve fırsatlar yaratan bir azim ve ısrarcılıkta olsa gerekir. Le Corbusier’nin gençlik seyahatlerinin gençlik hevesleri ve meraklarıyla serüven duygusu içinde gelişigüzel rotalar değil ama güzergah ve uğraklarının dikkatle seçilmiş olduğu bir kişisel eğitim ve gelişme çabası olduğunu düşünmek daha isabetli olacaktır. Kısacası Le Corbusier’nin gençlik seyahatleri başlangıçtan itibaren adeta titizlikle planlanmış bir kendini inşa etme yürüyüşünün adımları gibidir.

Charles-Edouard Jeanneret’nin seyahati tika basa kitap dolu sandıklar, kamp malzemeleri, koşum takımları, kıyafetler, uşaklar, hamallarla birlikte bir Lord Byron seyahati değil, sırt çantası ve sınırlı bir bütçeyle düşlere keşif yolculuğuydu. Yol arkadaşı ise gözcü bir kontes değil tahtakurularıydı. Byron’un Barbar Şarklılar’ın elinde yitmiş Arcadia’yı arayışı değil, barbar Garplılar’ın makinelerinin yok ettiği ebedi güzelliğin peşindeydi.

Resim 1: Le Corbusier'nin Şark Seyahati 2. Defterde Türkiye'ye ait ilk eskizlerinden bazıları. (Kaynak: Le Corbusier (Ch.-E. Jeanneret); (1987) "Voyage d'Orient. Carnets"; s. 77 vd.)

Le Corbusier ünlü "Doğu Seyahati" için Mayıs 1911'de arkadaşı sanat tarihi öğrencisi Auguste Klipstein ile Dresden'den hareket eder. Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Tırnova, Gabrova, Kızanlık, Edirne, İstanbul, Bursa, Aynaroz Manastırı (Athos Dağı) (21 gün), Atina ve Orta İtalya'dan İsviçre'ye döner. Le Corbusier bu geziyle ilgili olarak gerek yolculuğunda gerekse sonrasında son derece bol malzeme bırakmıştır. Le Corbusier'nin ünlü "Doğu Seyahati"nin tanıklığı seyir defterleri kendi numaralandırmasıyla "Cahier V" yani "5. Defter" ile başlar ve bu defterin bize gösterdiği üzere oldukça uzun bir Almanya seyahati sonunda Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Bulgaristan üzerinden 124. sayfada İstanbul'a ulaşır. Defter bir Viyana adresi ve bazı karalamaların yer aldığı 133. sayfa ile son bulur.

Bu yolculuk sırasında altı defter dolduran bir çok çizim, eskiz ve seyahat notları yanı sıra yüzlerce fotoğraftan oluşan bir malzeme ve bundan da önemlisi bir çok yeni bilgi ve tecrübe ile adeta başka biri olarak geri döner. Doğu Seyahati'nin Le Corbusier'nin sonraki yaşamı ve eserleri üzerindeki belirleyici etkisi tartışılabilir ama göz ardı edilemez. Doğu Seyahati'nin Le Corbusier'nin bir mimar ve şehirci olarak mesleki bilgi ve birikimine olan katkısının çok boyutlu ve çeşitli olduğu açıktır. Kendisinin de gençlik yıllarının bu seyahatlerinde öğrendiklerini özellikle de "Doğu Seyahati"nin öğrettiklerini yaşamı boyunca kullandığı görülür.

Le Corbusier'nin "Doğu Yolculuğu" ya da kendi ifadesiyle "Faydalı Yolculuğu"nu acaba nasıl bir zihinsel hazırlık ve beklenti ile gerçekleştirmişti? Seyahat notları Le Corbusier'nin bu yolculuğu bir mimarlık öğrencisinden çok adeta bir hacı tutkusu, bir misyoner gözlemciliği ve bir seyyah merakıyla gerçekleştirdiğini göstermektedir. Gerçekten de "Doğu Yolculuğu" bir anlamda Le Corbusier için bir hac ziyareti gibidir ve bu yolculuğa epeydir niyetlendiği, arzuladığı, hazırladığı dahası düşlediği düşünülebilir. Gizemli ve görkemli Şark'ın kadim medeniyetlerini ve eserlerini kendi gözleriyle görme ve ziyaret etme arzusunu tıpkı bir hac ziyareti gibi tutku ve ciddiyetle ele aldığı açıktır. Aynı ölçüde anlayışlı ve anlamak için hevesli, bunu bir misyon olarak benimsemiş, Batı'nın kadim seyyahlarının ve Şark seyahatlerinin izinde, etkilenmeye dünden hazır bir romantik gezgin portresi de çizmektedir.

Seyahat notları, Le Corbusier'nin İstanbul ve Türkiye'yi bir masal diyarı gibi gezdiğini göstermektedir. Hiç şüphesiz genç Jeanneret Şark'a gezilebilecek en uygun zamanda seyahat etmiştir. Seyahatin neredeyse mükemmel zamanlaması dikkat çekicidir. Eğer bir yıl daha geç kalsaydı

Resim 2: XX. yüzyıl başında İstanbul'dan mahalle görüntüleri. Sanayi toplumuna uygun bir yaşam çevresi olmasa da keşfetmek, esinlenmek ve öğrenmek için bir çok ilke barındıran, bir anlamda hala yeryüzünde "Tanrı'nın kenti" denebilecek "doğru" bir örneği (Kaynak: 2: Anonim ; 3: Kortan; (1983) "Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği").

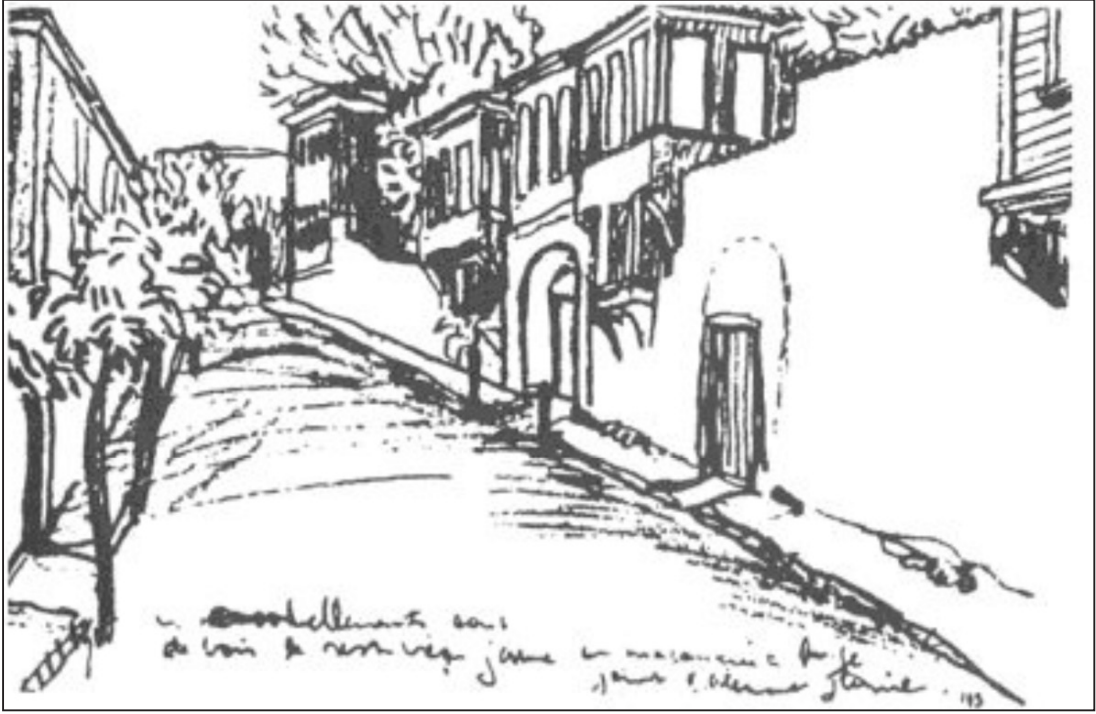
bu yolculuğu açıktır ki belki birkaç on yıl ertelemek zorunda kalacaktı ve böyle bir yolculuğun en azından 1911'deki keyif ve rahatlıkla gerçekleştirilmesini mümkün olmayacaktı. Bu açıdan Jeanneret'nin "Şark romantizmini" tam da ucundan yakaladığı söylenebilir. Her halükarda genç Jeanneret'nin Şark'ı muhteşem ve gizemli otantizmini görmek ve hissetmek açısından XX. yüzyılın belki de en uygun zamanında gezdiği söylenebilir.

Genç Jeanneret'nin Arayışları

Kısa bir düşünsel gezinti Le Corbusier'nin hangi zihinsel güdü ve düşünce etkileri altında bu yolculuğu öngördüğü ve muhtemel beklentilerinin ne olduğunu anlamamıza yardımcı olabilecektir. Endüstri Devrimi Kuzey Atlantik kıyılarından başlayarak ve bir yüzyıl boyunca aşama aşama Avrupa kıtasının içlerine yayılırken aynı zamanda teknolojik ve iktisadi bir dönüşümün sınırlarını da aşarak kapsamlı bir modernleşme projesi kimliğini de kazanır. Endüstri Devrimi şüphesiz iktisat ve teknoloji alanında özellikle bir şekilde bu sürece dahil olabilen ülke ve toplumlarda büyük gelişme ve ilerlemelere neden olsa da yine özellikle ilk yüzyılında toplum, kent ve çevre üzerinde büyük yıkımlara da yol açar. XIX. yüzyıl Avrupası'nın endüstri kentlerinde kimi zaman en kötü tasavvurların bile ötesine geçen insan trajedileri bu gelişmenin toplumsal ve insani faturası olur¹.

Bu süreç başlıca iki düşünsel gelişime yol açacaktır. Sosyalist hareket ve ahlakçı hareket. Temel varoluş nedenleri ve dünya görüşlerindeki belirgin farklılıklara rağmen her iki hareketi de ortaya çıkaran nedenlerin ortaklığı yanı sıra, ulaşılmak istenen hedefler arasında da belirgin bir benzerlikten söz etmek mümkündür. Her iki hareketin de yöneldiği temel hedef Batı'da özellikle de İngiltere ve A.B.D.'de XIX. yüzyılın Endüstri Devrimi ve vahşi kapitalizmin yarattığı, çalışan sınıflar arasındaki bireysel ve toplumsal çöküşe yol açan mevcut iktisadi ilişkiler ve toplumsal yapıdan farklı yeni bir toplum idealidir. Nitekim, XIX. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan çeşitli sosyalist grup ve ütopyacı akımlar, ideal toplum esinlerini Aziz Paul'un ilk Hristiyan toplulukları tasvirleri ve temel Hristiyanlık öğretilerinde bulacaktır (Gadel,2007;23). XIX. yüzyıl ütopyacılarından Cabet de, her ne kadar inançları şüpheli bulunsa da ideal bir toplum modeli olarak önerdiği "Icaria" ütopyasını "Hristiyanlık kardeşlik ve komünizmdir ve Hz. İsa da komünistlerin prensidir" (Gadel,2007;24,25) sözleriyle destekler.

¹ Örneğin, Britanya'da son derece sağlıksız şartlarda yaşamaya çalışamayan işçi sınıfının durumunu 1840'ların ortalarında Engels şu sözlerle anlatır: "...evler genelde uzun sıra üzerine dizilmiş, tek ya da iki katlı, kiminin konut olarak kullanılan bodrumunda yer alan, çoğu kural-dışı yapılmış kulübelerdir. Üç-dört oda bir mutfak olan bu evler, Londra'nın bazı kesimleri hariç, tüm İngiltere'de bir baştan öteki uca işçi sınıfı evidir. Sokaklarda genelde kaldırım yoktur, inişli-yokuşlu, pis, çöp ve hayvan pisliği doludur..." (Engels, 1845, 1997; 73).

Resim 3: XX. yüzyıl başında İstanbul'dan mahalle görüntüleri. Sanayi toplumuna uygun bir yaşam çevresi olmasa da keşfetmek, esinlenmek ve öğrenmek için bir çok ilke barındıran, bir anlamda hala yeryüzünde "Tanrı'nın kenti" denebilecek "doğru" bir örnekti (Kaynak: 2: Anonim ; 3: Kortan; (1983) "Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği").

Bu noktada Ahlakçı Hareket'in sanayileşmekte olan Batı toplumları ve özellikle sanayileşmenin yarattığı kentsel yaşam koşulları ve fiziksel çevreye yönelik derin eleştirilerden yola çıkarak Sosyalist Hareket kadar somut olmayan ama yine de iyi bir toplum ve dünya idealini temsil eden bir yeni toplum ve çevre kurgusuna yöneldiği görülecektir. Sosyalist Hareket'in kapitalist üretim ilişkileri ve XIX. yüzyıl vahşi kapitalizminin yarattığı toplumsal koşulların akılcı ve derinlemesine analizi ve soğukkanlı değerlendirmelerine karşı Ahlakçı Hareket'in daha çoşkulu bir yaklaşımı vardır. Ahlakçı Hareket'in çözümleri basit ve yalındır. Yeni toplum ideali ne soyut ve nostaljik bir hayal ne de salt bir yakınmadır. Kaynağını Hristiyanlığın kutsal metin ve öğretilerinden alan bir "Yeni Kudüs" hayaliyle somutlaşmıştır. Yeni Kudüs inananların ebedi mutluluğu bulacakları Tanrı'nın vaat edilmiş ülkesi, Tanrı'nın iyiliğe dair tüm marifetlerini gösterdiği bir cennettir. Hristiyan inancına göre şehir fiziksel bir yeniden inşa, manevi bir yapılanma yahut Kudüs şehrinin yeniden ebedi bir şekilde inşasıdır. Ahlakçı Hareket'in Sanayi Devrimi ve yarattığı kent ve toplumsal koşullara eleştirisi de işte tam bu noktada yoğunlaşır. Sanayi Devrimi kentleri ve kırları çirkinleştirmekte, bozmakta, yaşanmaz hale getirmektedir. İnsanları yoksullaştırmakta ve köleleştirmekte, bireyi yok etmekte, aileleri parçalamakta, dayanışma duygusunu ortadan kaldırmakta, ahlak ve toplumsal değerleri yozlaştırmaktadır. Yoksulluk ve çaresizliğin en uç noktalarında yaşamaya çalışanlar bir anlamda insanlıklarını da yitirmektedirler. Örneğin, Engels XIX. yüzyıl ortalarının Londra'sını şu sözlerle betimler: "Denizden Londra Köprüsü'ne doğru Thames'in sunduğu manzaradan daha etkileyici bir şey bilmiyorum...İnsan İngiliz toprağına ayak basmadan önce İngiltere'nin büyüklüğünün mucizeleri karşısında kendini kaybeder. Fakat tüm bunların bedeli olan fedakarlıklar daha sonra ortaya çıkar. Başkent sokaklarında bir ya da iki gün dolanınca, telaşlı kalabalıklar ve sonu olmayan araba dizileri arasında zorlukla ilerlemeye çalışırken, metropolün yoksul mahallelerini gezdikten sonra, insan ilk kez Londralıların insan doğasının en iyi yönlerinden fedakarlıkta bulunmaya zorlandıklarının, şehirlerini taçlandıran uygarlık mucizelerinden yararlanmadıklarının farkına varır" (Engels, 1845, 1997; 57)

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Batı sanayi kenti ve toplumu Batılı aydın çevrelerin yoğun bir eleştirisi altındadır. Batı'nın sanayi şehirleri ve buradaki şehir yaşantısı ve toplumsal ilişkiler ve giderek tüm bir Batı'nın sanayi toplumu ve uygarlığı üzerine keskin eleştiriler içeren bu ve benzeri düşünce ve yaklaşımlar Batı entelejansiyası arasında tartışılmakta ve artan bir taraftar bulmaktadır. Nitekim, genç Jeanneret'nin de Avrupa'nın büyük şehirlerinden haz etmediği anlaşılmaktadır. Şark Seyahati arefesinde genç Jeanneret Berlin'dedir ve beş parasız üstelik hastadır. Günlüğüne şunları yazar: “*Öğrenmek, yaşamak, üretmeye doymayan enerjilerine uygulama alanı aramak için birdenbirine diğerine /seyahat eden gençler için), büyük şehirlerin hoyratlığı artık aşılır. Gençler için büyük şehirler içerden çatal seslerinin duyulduğu binlerce kapalı kapı önünde açıktan ölünen çöllerdir. Bir sokak köpeğinin hayatı*” (Petit, 1965;38)

Nihayet, sanayi ve yarattığı şehirler Tanrı'ya da Tanrı'nın değerlerine ve Hristiyan ahlakına da aykırıdır ve açıkca saldırmaktadır. Bu gidişin değiştirilmesi ve Tanrı'nın düzeninin yeryüzünde yeniden hakim kılınması, yeryüzünde bir yerlerde, Tanrı'nın kentinin bulunması ve bu kentin Batı'da yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Acaba bu şehir kadim medeniyetlerin beşiği Şark'ta mıdır? Özellikle oryantalizmin yükselişe geçtiği XIX. yüzyıl ve XX yüzyıl başı Avrupa'sında Şark'ın sadece emperyal tutkular ya da ticari hesaplarla değil kültürel ve imgesel nedenlerle de Batı için karşı konulmaz bir çekiciliğe sahip olduğu açıktır. Le Corbusier'i Şark'a yönelten bu anlamda kendisinden önceki ve sonraki Şark gezginlerinden de pek farklı değildir aslında. Le Corbusier de Şark'ta bir yandan “yeni eskiler” aramakta, aynı zamanda “eski eskileri” de yeni bir gözle görmeyi denemektedir. Osmanlı'nın Batılılar'da ilgi ve merak uyandırması yeni değildir ama Osmanlı'nın keşfi bu bakış açısıyla Batılı'nın Doğu'da yeni bir “eski” keşfidir. Oryentalistler de Doğu'da gördüklerini gerçek bağlarından soyutlayarak bu gerçekliğin zihinsel imgelerini oluşturmaya çalışırlar (Tanyeli, 2003; 114). Doğu'nun Batılı tarafından keşfi sürecinde aslında her yeni Şark seyahatinin seyyahı tarafından yeni bir Doğu tanımlaması ve keşfi içerdiği de unutulmamalıdır.

Le Corbusier'nin yolculuğuna başladığında yahut yolculuğu sırasında tüm bu tartışma ve görüşlerin ne ölçüde farkında olduğu ya da katıldığı da tartışılabilir. Ancak döneminin oldukça iyi eğitilmiş bir kent soylu genci ve en önemlisi kendini Avrupa'nın avantgard çevrelerinde yetiştiren bir entelektüel olarak çağının bu düşünce akım veya yaklaşımlarından haberdar olmamış olmasını düşünmek pek akla yatkın değildir. Zira, Le Corbusier'nin yaşamı boyunca, dünyanın farkında, sorumluluklarını her an idrak eden, daha güzel bir dünya vücuda getirmenin, insanı insan yapan temel sorumluluk duygusunun örneklerini vermiş olduğu göz önüne alındığında, genç Le Corbusier'nin çağının tüm bu tartışma ve sorunlarından habersiz olduğu herhalde düşünülemezdi (Cansever,2003;107).

“Şark”a Varış

Seyahat notları ve eskizleri Le Corbusier'nin seyahatinin hemen her noktasında yoğun bir etkilenme yaşadığını göstermektedir. 1911'de İstanbul'dan bir dostuna yazdığı mektupta şu ifadeler yer verir: “*Tüm Şark bana büyük simge darbeleriyle biçimlenmiş gibi gözüktü. Simge tutkusu benim de derinliklerimde.*” (Gerber, 1994; 372). İstanbul ve Bursa'da şehirle ilgili notları bu konuda da iyi bir gözlemci olduğuna delalet etmektedir. Örneğin; “*İstanbul: Minarelerin sıcaklığı, basık kubbelerin sükuneti. Allah her şeyi görmekte fakat yönlendirme değişmemektedir.*” (Kortan, 1983;77) ya da “*Bizans'ın surları, Sultanahmet Camii, Ayasofya, Büyük Saray. İşte, sayın seyirciler, defterlerinize not ediniz: “Silüetler !”* (Kortan, 1983;76); “*İstanbul'daki evler ağaçlarla çevrilmiştir; insan ve doğa arasındaki cazip dostluk. İstanbul'da her yerde ağaçlar olup, onların arasından mimarlığın soylu örnekleri yükselir...Ağaçlar, bizim psikolojik ve fiziksel yönünden iyi durumda olmamıza yardım ederler*” (Kortan, 1991;72). Zira, Le Corbusier mimarlığın sanatsal olduğunu vurguladığı gibi, mimarlığı da kentsel çerçevede düşündüğünü göstermiştir. Ancak, Le Corbusier'nin şiirsel ifadelerinde görülen romantizmin ötesine geçen ne aradığını bilen, baktığını görebilen ve

gördüğünden de can alıcı sonuçlar çıkartabilen keskin gözlemleri ile eğitilmiş bir göze ve akla sahip olduğu açıktır. Doğu'nun otantik, mistik havası ya da İstanbul veya Bursa'nın pitoresk şehir manzaralarına romantizmle değil ama sonraları da vurguladığı gibi gören bir gözle baktığı açıktır. "Allah'ın yarattığı yumuşak iltivalarla ilerleyen, tarif edilmez güzellikteki topoğrafyanın meydana getirdiği silüetin üzerine ilave ettikleri büyük eserlerle bu silüeti tekrar akal almaz bir şekilde güzelleştirmiş bulunuyorlar. Bu büyük abidelerin kaidelerinden denize doğru az meyilli çatlılarıyla, o çatıların, saçakların gölgeleri içerisinde koyu kırmızı mor boyalı binaların kaidelerine asılmış muhteşem bir İran halısı hatırlatıyor." Turgut Cansever'in yukarıdaki ifadelerle de vurgulamış olduğu gibi, Genç Jeanneret İstanbul'a geldiğinde 24 yaşındadır. Dünyaya bakan, baktığını gören ve onu yorumlayan, değerlendiren ve ifade kabiliyetine sahip 24 yaşında bir insan. Doğrusu böyle bir değerlendirmeyi Türkiye'de hiç kimse yapmadı, dünyadan da bu tür değerlendirmeleri yapanların sayısı çok az (Cansever,2003; 100). Turgut Cansever, sonsuz mekan içindeki kişilikli yapılardan bir kent meydana getirme düşüncesinin kökeninde de Türkiye seyahatinin yattığının düşünülebileceğini söyler (Cansever, 2003;101).

Bununla birlikte yeşillikler içindeki seyrine doyulmaz bu kent sanayi toplumlarının ihtiyaçları ve yeni dünyanın gelişen teknolojisinin talep ettiği altyapı ve donatıları sunmaktan uzak olduğu gibi böyle bir kent de bir sanayi toplumunun yaşantı ve üretim ilişkilerine uygun değildir. Ama şüphesiz bu kent, insani bir fiziksel çevre ve yaşamın yer alabileceği yeni çağın yeni kentini kurabilmek için de son derece esin verici ve öğreticidir. Seyahat defterine not ettiği şu cümleler arayış ve esinlerine de ışık tutmaktadır: "Yarının büyük şehirlerinin devasa olgusu, zevkli bir yeşillik içinde gelişecektir. Detaylarda birlik; bütün içinde muhteşem bir "karşıklık"; ortak bir insan ölçüsü ve "doğa" gerçeği ile "insan" gerçeği arasındaki nisbetli bir "gereç" ve devam eder; "Burada net bir şekilde amaç önümüzdedir. Yarının şehri tümüyle yeşil açık mekanların içine yerleştirilebilir New York'ta yapılan hata gökdelenlerin parklar içinde inşa edilmemesidir. Bana bunun ütöpic olduğu söylenecektir, fakat ben bu "challenge"ı göze almağa hazırım" (Kortan, 1991; 78).

Öyle görünmektedir ki, Balkanlar ve Türkiye'de gördüğü şehirlerin yoğun yeşilliği ve bu yeşilliğin içine dağılmış bahçeli az katlı evler ve belki de tüm bu fiziksel özelliklerin yanı sıra başka bir gerçekliğin daha farkındadır. Bu da şehirlerin fiziksel örgütlenmesi ile toplumsal örgütlenme arasındaki yakın ilişkidir. Diğer bir ifadeyle şehirleri meydana getiren bir iskan ve toplumsal birim olarak mahalle. Belki de genç Jeanneret'nin Şark Seyahati dönüşünde yanında götürdüğü en önemli fikirlerden birisi de "mahalle"dir. Büyük blokları mahalle kavramının yeniden yorumlanması olarak düşünülebilir. Öyle ki, Le Corbusier'nin daha sonraları alâmeti fârikalarından olacak "unité d'habitation" yani adıyla müsemma "iskan birimi"nin aslında bir yapıdan çok bir mahalle yorumu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Le Corbusier her ne kadar konutu bir yaşam makinası olarak görmüş ve tasarlamışsa da bu yapıları birer "mahalle" olarak görmek gerekmektedir.

Sark'tan Dönüş

Le Corbusier Şark'tan "mimar" olarak geri dönmüş. Şark'ta mimarlığın sırrını çözmüştür (Tanju, 2003; 127). Örneğin, Mimarlık Öğrencileri ile Söyleşi adlı eserinde şöyle der: "Arazi, mimari kompozisyonun temelidir. Bunu 1911'de arkamda sırt çantası ile Prag'dan Anadolu'ya kadar gittiğim uzun yolculuk sırasında öğrendim." (Mimarlık Öğrencileri ile Söyleşi). Bir eleştirmen de Le Corbusier'nin Cezayir, Türkiye ve Yunanistan'da gerçek vatanını bulduğunu belirtir (Gerber, 1994; 376). Le Corbusier'nin "Doğu Seyahati" ve bu seyahatin üzerindeki etkisinin bir dizi gençlik seyahati arasında Batı yazınında görece göz ardı edildiği ya da daha mütevazı şekilde değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Aslında Le Corbusier'nin de Türkiye ilgisi yaşam boyu devam etmez. Alacağını almış, öğreneceğini öğrenmiştir. Türkiye ve Şark öyle anlaşılıyor ki, Le Corbusier'nin gelecek tasavvurları içinde yeri yoktur. Le Corbusier'nin yaşam süresi içinde özellikle iki ülkeye karşı ilgisinde belirli bir süreklilik olduğunu söylemek mümkündür. Sovyetler'e,

döneminin güncel gelişmeleri bağlamında ilgisini sürdürürken, A.B.D. teknoloji ve akılcılık yönünden her zaman bir ilgi ve esin (ve hatta hayranlık?) kaynağı olacaktır. Bu iki yer dışında Le Corbusier'nin kültür ya da coğrafyalara ilgisinin o yer ya da kültürün kendisine sunduğu tasarım ve uygulama fırsatı bağlamında ortaya çıktığı da bir iddiadır (Tanyeli, 2003; 115).

Genç Charles-Edouard Jeanneret'den Le Corbusier'ya uzanan yolda Şark Seyahati'nin etkisi ve katkısı ne olmuştur? Yaşamının geri kalanında bu büyük ustanın Türkiye ile olan ilgisi ve ilişkilerinin zayıflığı göz önüne alındığında bu seyahat Le Corbusier'nin yaşamını ve eserlerinin ne ölçüde etkilemiştir? Le Corbusier 1925 yılında “L'Art décoratif d'aujourd'hui” (Günümüzde Süsleme Sanatları” adlı eserinde “serbest bir hac” olarak nitelediği bu yolculukla ilgili şu değerlendimelerde bulunur:

“Şöhretleri dünyayı tutmuş ancak hala bozulmamış ülkelerin kır ve kentlerini içine alan, belirleyici bir seyahate kalkışım: Prag'dan başlayarak, Tuna'yı katettim, Sırp Balkanları'nda yaşadım, ardından Romanya, daha sonra Bulgaristan Balkanları, Edirne, Marmara Denizi, İstanbul (ve Bizans), Asya'daki Bursa.

Ve sonra Aynaroz (Athos).

Ve ardından Yunanistan....

Sonra Pompei ile birlikte İtalya'nın güneyi.

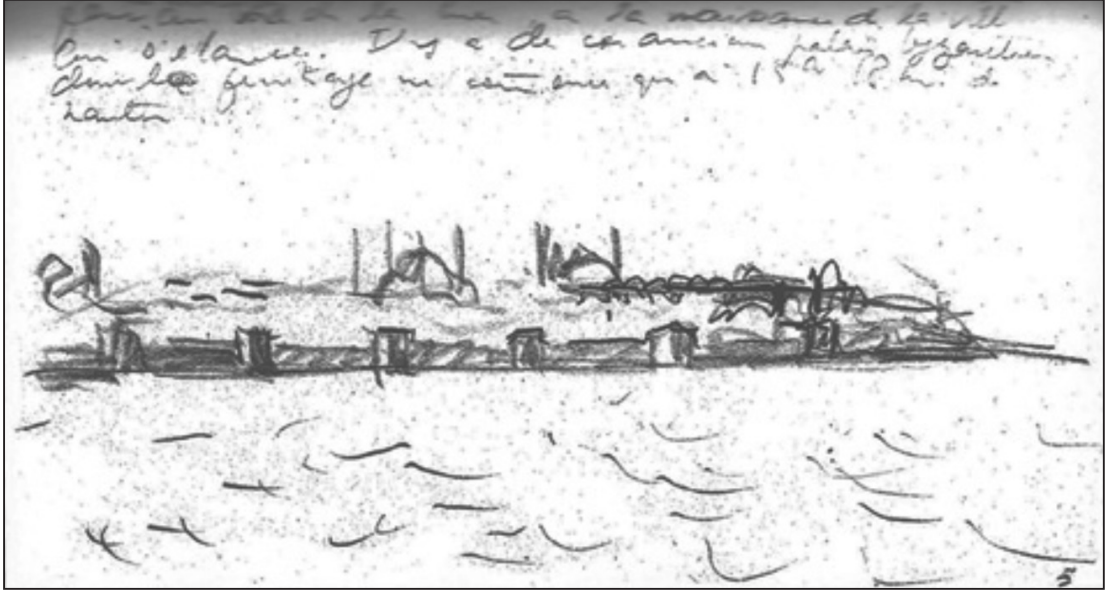
Roma.

Özellikle Akdeniz'in karşı konulmaz çekiciliğine teslim oldum... Türkiye'nin Edirnesi, Bizans'ın Ayasofya'sı ya da Selanik'i, Bursa'nın Pers sanatı. (erken dönem Osmanlı sanatını bu şekilde tanımlıyor ç.n.) Parthenon, Pompei, Kolezyum. Mimarlık kendini bana gösterdi. Mimarlık biçimlerin ışıkla muhteşem bir oyunudur. Mimarlık insan düşüncesinin uyumlu bir dizgesidir. Mimarlığın süsleme ile alakası yoktur. Mimarlık büyük eserlerdedir, zamanın miras bıraktığı mutaktan ve zor, fakat aynı zamanda küçük bir viranededir, bir bahçe duvarında, matematiksel bir ilişkinin oluşturulabileceği kadar geometri içeren bütün âli ya da mütevazı nesnelere

Böylesi bir yolculuğun ardından süslemenin itibarı nihai olarak yok oldu. Komik opera sahnesinde öylesine zavallı bir gülünçlikle canlandırılmış olan, yöresel biçimleriyle ünlenmiş ülkeler gördüm. Seyahatın heyecanını çoşturan süsler yok: bütünleşik saf biçimlerin mimarisi var, -plastik heykel,- ve sanat eserleri var...Burada eser, halk sanatlarında arınarak bizde evrensel liyakate sahip, bütün insanların kalp dillerine ait bir tip düşünce uyandırır. Halk sanatı bana bütün eylemlerin diğer benzer öncül eylemleri ortaya koymaya koşullanmış, kalıcı ve ciddi olduğunu gösterdi; bireyin topluluk içinde nasıl eridiğini, yüksek bir ruhun ve güçlü bir fikriyatın himayesinde cemiyetin bireye rüyalarını nasıl aktardığını gösterdi. Orada asla “gülünç şeylerin” eğlencesi, komikliği yoktur. Güzel bir şiir ya da iyi bir araç yaratma arzusu vardır...Halk sanatının saflığı bütün ilahi olmayan becerilerin toplamıdır.

Sırt çantasıyla, yolun akışına teslim olmuş bir şekilde, yürüyerek, at sırtında, gemiyle, otomobile, ortak insanlık temelindeki ırkların çeşitliliği ile yüz yüze gelerek yaklaşık bir yıl süren bu uzun yolculuğun yahut serbest bir hac ziyaretinin ardından yepyeni bir yüzyılın orada olduğunu anladım..” (Le Corbusier, 1925)

Genç Jeanneret Doğu Seyahati'nden dönüşünde “sır ortağı” William Ritter'e yazdığı mektubunda önseziyle dolu şu ifadelerle yer verir: “Hepimiz yok olduğumuzda... bizlerden (insanlıktan ç.n.) geriye Kolezyum, hamamlar, Akropol ve camiler kalacak ve Jura'nın tepeleri onlar için deniz kadar güzel bir çerçeve oluşturacak. Bizden çok sonra gençler gelecek ve kendi ateşlerini yakacaklar” (Gerber, 1994; 371). Bu yolculuğun ardından bir kaç mimari uygulama dışında Le Corbusier oldukça uzun bir düşünme sürecine girer. 1918-1922 arasında Le Corbusier hiçbir şey inşa etmez ve modern mimaride saflaştırma kuramı ve resimle ilgilenir.

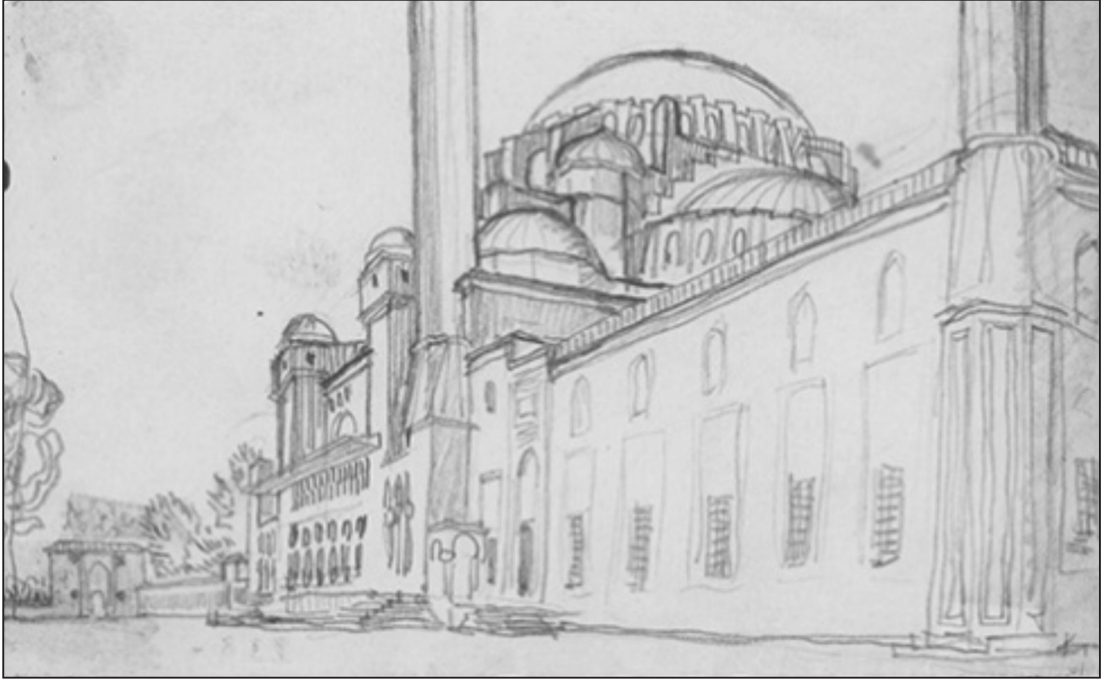

Resim 4-5: “İstanbul: Minarelerin sıcaklığı, basık kubbelerin sükuneti.” (Kortan, 1983;77) Seyahat notları ve eskizleri Le Corbusier'nin yoğun bir etkilenme yaşadığını ve iyi bir gözlemci olduğunu göstermektedir. (Kaynak: Le Corbusier (Ch.-E. Jeanneret); (1987) “Voyage d’Orient. Carnets”; s. 77 vd.)

Le Corbusier'in Mimarlık ve Şehirciliği: Modern Mimarlığın İlkeleri

Şehir, şehircilik ve şehir planlaması daha başından itibaren düşünce ve uygulamalarında başat bir yer işgal etmesine karşın, Le Corbusier'nin operasyonel, pratik bir şehircilik bilgisi ve anlayışından oldukça uzak olduğu, bunun yerine şehir ölçeğindeki çalışmalarının çoğunlukla düşünsel düzeyde kaldığı ve özellikle de bu düzeyde etkileyici olduğu söylenebilir.

1920'lerde “Bahçe Şehir” yaklaşımı ile Weimar döneminin bir ürünü olan “Siedlung” yaklaşımları arasındaki karşıtlık pek yatışmamışken, toplu konut kavramının anlaşılması ve kabul edilmesi, Heidegger'in “iskan” (wohnen) kavramı çevresindeki tepkisi gibi büyük zorluklarla karşı karşıyayken, Le Corbusier'in “Çağdaş bir Kent” ve “Güneşli Kent” (Ville Radieuse) projeleri,

Resim 6: “İstanbul: Minarelerin sıcaklığı, basık kubbelerin sükuneti.” (Kortan, 1983:77) Seyahat notları ve eskizleri Le Corbusier’in yoğun bir etkilenme yaşadığını ve iyi bir gözlemci olduğunu göstermektedir. (Kaynak: Le Corbusier (Ch.-E. Jeanneret); (1987) “Voyage d’Orient. Carnets”; s. 77 vd.)

şehircilik alanında devrim niteliğinde önerilerdi ve böyle de algılandılar. Le Corbusier’in radikal düşünceleri, en azından “Nazi harici” dünyanın kentlerinde konut yerleşkesi ve apartman kavramlarının yerleşmesinde önemli rol oynadı ve “toplumcu” toplu konut deneyimleri için temel örneği oluşturdu.

Sonuçta Le Corbusier’in plastik etkisi hayranlık uyandıran Ronchamp vb “romantik projeleri” mimarlığın boyutunu değiştirirken, aynı plastik etkileri taşıyan megablokları, şehircilik açısından tartışmalı, çılgın fikirler olarak tanımlanmak durumundaydı ve dünyanın önemli bir kısmı da onu izlemekte şanssız bulunmuş oldu. Wright, Neutra, Mies’inkiler gibi Le Corbusier’in ileriki dönemlerdeki villaları modern mimarlığın kanonik örneklerini oluşturmaya devam ederken, başka öncüler tarafından ve özellikle A.B.D’de pek paylaşılmayan “unite d’habitation”lar sadece Doğu Avrupa’daki şanssız bazı izleyicilerini tuzağa düşürmüştü.

Le Corbusier’in yönetsel ve ticari alanların ayrıştırılması düşüncesinde İstanbul ve Bursa çarşılarının etkisi var mıydı? “Doğu Gezisi”nde bu sorunun yanıtına pek rastlanmaz. Ancak bilebiliyoruz ki “çarşı” Le Corbusier için İstanbul’un en hoş yanlarından biri değildir. Hayran olmaktadır bütün kararlığına karşın “çarşı” hakkında fazla olumlu bir şey söylemeyecektir.

Öte yandan, mimarlardan söz edildiğinde Doğu’daki deneyimlerinin önemli olduğunu düşünecek pek çok ipucu bulunabilmektedir. Ünlü 5 ilkenin, betonarmenin ve çerçeve sistemin mantığından kaynaklanan ikisi, serbest plan ve serbest cephe ilkeleri dışındaki 3 ilkenin “Doğu Gezisi” ile ilişkisi kurulabilmektedir. Aslında bu ilişki, anlaşıldığına göre sözel olarak Türkiye’de mimarlar arasında 30’lardan bu yana konuşulagelen bir konu olmakla birlikte, yalnızca Sedat Hakkı Eldem tarafından açıkça dile getirilmiştir. 80’lerin başında kaleme alınmış gibi görünen ancak Eldem’in daha çok 1930’ların sonundaki “milli mimarlık” ya da “yerel mimarlık” konusundaki görüşlerini yansıtan “Türk Evi” başlıklı metinde Le Corbusier, Wright ile karşılaştırılmış, Wright’ın Uzak Doğu’dan ilham aldığı gibi, Le Corbusier’in de Türkiye’den çok ilham aldığı belirtilmiştir.

Bu konu her şeyden önce “pilotis” ilkesini ilgilendirir. Eldem'e göre Le Corbusier: “Evleri da-ima ayaklar üstünde kurar, zemin katını oturma için kullanmaz, oturma katı birinci kattır. Tıpkı bizdeki gibi... Zemin katında garaj, depo ve taşlık gibi yerler vardır. Bizdeki arabalık, taşlık ve depolar gibi.” (Eldem, 1983, 19)

“Doğu Gezisi”nde ne “taşlık” hakkında ne de yükseltmişlik (fevkanilik) ilkesi hakkında herhangi bir bahis, ya da bir eskiz bulunmaz. Bir konak ya da tipik bir evin iç avlusunun anlatımına da pek rastlanmaz. Ancak genç gezginin bu konularda belli fikirler edinmiş olması oldukça olasıdır. Bu konudaki deneyimleri hakkında oldukça belirsiz ipuçları vardır: “Konak, yani ahşap Türk Evi mimari bir şaheserdi... (Theophile Gautier kitabının her sayfasında bunun bir tavuk kümesi olduğunu yazmıştı).” (Le Corbusier, 2009, 126)

Le Corbusier'in İstanbul konaklarına duyduğu hayranlık çok açıktır. Bu hayranlık daha sonraki İstanbul planlaması ile ilgili olarak da kendisi tarafından dile getirilmiştir. (Demiren, 1949) Bu konularda fikir sahibi olması akla yakın görünmektedir. Ancak “Doğu Gezisi” metni, camiler, mezarlıklar, çarşı ve hatta kahvehaneler hakkında oldukça canlı betimlemeler içerirken, konutlar hakkındaki detay ancak bir eskizin altına yazılabilecek bir cümleyle sınırlıdır. Olasılıkla genç gezginin konutların içini tanımlayabilecek deneyimleri olmamıştı. Ancak uzaktan da olsa konağın içe dönük yapısını belirli bir düzeyde algılayabilmiş olduğunu düşünmek akla yatkındır.

Daha az tartışmalı bir konu ise 30'lardaki genç Türk mimarlarının tanımladığı ismiyle “mantıklı pencere”, ya da uzunlamasına penceredir. Yine Eldem'in anlatımıyla “Pencereler alçaktır. Ufki bir istikamette birbirine mümkün olduğu kadar yaklaşmak üzere dizilmiş; manzaranın ve ufkun hatlarına uyarlar.” (Eldem, 1983, 19-20)

Aslında bu konuda “Doğu Gezisi”nde doğrudan bir bahis yok ise de, Le Corbusier'in Boğaz'daki yalıları oldukça yakından izlediğinin kanıtları vardır. Bu yalıların pencere düzenlerini anlatan birkaç eskiz de konuya ilişkin fikir verebilmektedir. Genç gezginin sıra pencereleri fark etmemesi olanaksızdı.

Eldem daha tartışmalı olarak görülebilecek teras çatılar ya da teras bahçeleri konusunda da çarpıcı görüşler ileri sürer: “Binanın etrafında bol ve geniş taraçalar vardır. Bunlar üst kattadır; bizdeki hayatlar gibi... Bu taraçalar doğrudan doğruya bahçe veya avluya bağlanmıştır.” (Eldem, 1983, 19)

Villa Savoye'nın terasının üstü açık bir “hayat” olarak yorumlanması oldukça ilginç bir yaklaşım olmalı. Bahçeye bağlanan hayat ise Kazanlık eskizlerinde dikkati çeker. “Hayat” da “Doğu Gezisi” metninde doğrudan konu edilmemekle birlikte, Le Corbusier tarafından ilgiyle izlendiği düşünülebilecek bir mekansal anlayış olmalıdır. Ancak İstanbul ve Bursa'nın tüm hayatları üstü kapalı mekanlardır.

Sözel gelenek ise teras bahçeyi daha çok gezinin İstanbul sonrası aşamasında Parthenon'a ulaşma yolundaki adalarda rastladığı bir unsur olarak tanıma eğilimindedir. Böylece modernizmin popülerleşmesindeki ve aslında işlevselliğindeki temel sorun olan, iklime uymama eleştirisini almasına neden olan, kübikliğin nedeni “teras çatı”nın sorumluluğu İstanbul'a yüklenmez. Eğer Le Corbusier Ege adalarından geçmek yerine İstanbul'dan geri dönmüş olsaydı, modern mimarlık 5 ilkesinden birinden mahrum kalarak belki daha uzun ömürlü olabilecekti.

Kuşkusuz teras çatı tümüyle Le Corbusier'in katkısı sayılamazdı. Aslında dönemin tartışmaları arasında, çatı ve özellikle saçaktan vazgeçmek istemeyen Mongeri'nin savunması oldukça ilginçtir. Öğrencisi Burhan Arif'in kübik projelerini eleştirirken bu tür yapılaşmanın, güneşsiz Orta Avrupa'ya uygun olduğunu ileri süren Mongeri, böylece saçığın yağmurdan çok, güneş kontrolüne ilişkin bir öğe olduğunu ileri sürmüştür (Zeki Sayar ile yayınlanmamış söyleşi).

1930'larda Türkiye'den Yorumlar

Doğu Gezisi'nden dönüş aşaması Le Corbusier'in kariyerinin çok erken bir aşamasıdır. Dönüş yılından başlayan ve Paris'teki ilk çalışmalarına uzanan bir sürecin, mimarın özellikle İstanbul'daki deneyimlerini uzun bir süreçte yansıtmaya başladığı ilginçtir. Belki bundan daha ilginç olan ise Eldem sayesinde bize oldukça mantıklı görünen bu esinlenme açıklamalarının Le Corbusier tarih yazımında herhangi bir yeri olmayışıdır.

Kuşkusuz Le Corbusier'in yapıtları ve düşünceleri 30'ların başında Arkitekt çevresinde toplanan genç mimarlar tarafından yakından izlenmiş olmalıdır. Le Corbusier Mimar / Arkitekt dergisinde, özellikle ilk yıllarda önemli yer tutar. Mimar'ın yayınından önce Muhit dergisinde "Mösyö Jak"ın Asri Villası" başlığıyla Le Corbusier'i tanıtmaya başlayan Samih Saim Mimar'ın ilk sayısında onu "gerçek bir inkılapçı" olarak tanımlar. Zeki Sayar ve Faruk Çeçen de aynı yıllarda Le Corbusier'in kavramlarını gündeme getirirler. Bu dönemde, Le Corbusier'in yayınlanan ilk kitaplarında yer alan İstanbul eskizleri ile "Doğu Gezisi"nden haberdar olan genç mimarların, Eldem'in bahsettiği türde bir esinlenmeden söz etmeye başlamış olmaları olasıdır. Burhan Arif Ongun'un o yıllarda Le Corbusier ile çalışmış olması da kuşkusuz çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Ancak Le Corbusier'in İstanbul'a ilgisi ve sevgisini 70'lerde kaleme aldığı anılarında sıkça dile getiren Ongun, bu esinlenme konusunda herhangi bir imada bulunmaz.

1933'te Behçet ve Bedrettin imzasıyla yayınlanan "Mimarlıkta İnkılap" başlıklı yazı Villa Savoye'nın bir fotoğrafı altında yer alan bir cümle ile başlar. (Mimar, 1933/8, 245-247) Villa Savoye'yı mimarlıktaki yeni fikirlerin sembolü olarak kullanırken, doğrudan Eldem'in sözünü ettiği türde bir esinlenmenin nesnesi olarak görmemiş olsalar da, özellikle Avusturyalı mimar Holzmeister'in yapıtlarını kastettikleri biçimci yerellik yaklaşımının karşısında bir yer vermek istemekteydiler. Belki Le Corbusier'in buradaki tipolojik yaklaşımından, bugün bizi oldukça şaşırtacak bir biçimde, modern mimarlık ilkelerinde Türkiye için savunulabilecek bir yerelliğin ipuçlarını görmekteydiler. Behçet Ünsal daha sonraki yazılarında da benzer bir yaklaşımı sürdürürken, daha ulusalcı bakış açısıyla yaklaşan Aptullah Ziya Kozanoğlu da olasılıkla bu tür düşüncelerin etkisi altında Le Corbusier'in Weissenhof Siedlung'daki evlerini "milli karakterini yansıtan bir eser" olarak tanımlar. (A. Ziya, 1934; 54)

Mimar / Arkitekt dergisindeki bu çeşitli referanslandırma ve zaman zaman rastlanan spekülasyonlu değerlendirmeler bir yana, Le Corbusier'in kendisi de birkaç stratejik noktada "Doğu Gezisi"ne referansla Türk mimarlığı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlardan önemli görünen birisi, özellikle camilerdeki temel formlara dayalı kütle kurgusunun "pürist" felsefesinin referansı oluşudur. "Doğu Gezisi"nin Fransa'da yayınlandığı sırada yine Behçet Ünsal tarafından kaleme alınan bir yazı (Ünsal, 1966, 74-76) ve Enis Kortan'ın ilk kez 1983'te yayınlanan kitabı bu başlıkları ele alırlar (Kortan, 1983).

Sonuç olarak, Le Corbusier'in modern mimarlık ve şehircilik ilkelerinin oluşumundaki, "Türk Evleri"nden ve İstanbul'dan bilinçli veya bilinçsiz esinlenmeleri, oldukça spekülasyonlu konular olarak yer alırken, Osmanlı kamusal mimarlığından açık ve belirtilmiş etkilenmelerine "Doğu Gezisi"nin görsel belgeleri de tanıklık eder.

Kaynakça

- Aptullah Ziya; (1934) "Sanatta Nasyonalizm", Mimar 4/1934, no. 2, s. 54.
 Behçet ve Bedrettin; (1933) "Mimarlıkta İnkılap", Mimar 3, 8/1933, s. 245-247.
 Cansever, Turgut; (2003) "Le Corbusier Hala Güncel mi ?" Tartışma Paneli. Sanat Dünyamız. No.87. s.97-108.
 Eldem, Sedat Hakkı; (1983) "Türk Evi, Sedat Hakkı Eldem: 50 Yıllık Meslek Jübilesi". MSÜ. İstanbul.
 Engels, F.; (1845, 1997) "İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu", Sol Yayınları. İstanbul.
 Gadel, Cara Anne; (2007) "Émile Souvestre: Breton, Christian, and Republican in Nineteenth Century France"; (Yüksek Lisans Tezi). University of Maryland.

Gerber, Alex; (1994) "Le Corbusier et le mirage de l'Orient. L'influence supposée de l'Algérie sur son œuvre architecturale"; içinde *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*; Figures de l'orientalisme en architecture. N°73-74. s.363-378.

Kınık, R. Z.; (1978) "Late 19th. and 20th. Century Artists and Movements"; ODTÜ. Ankara.

Kortan, E.; (1983) "Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği"; ODTÜ. Ankara.

Kortan, E.; (1991) "Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği-Turkish Architecture and Urbanism Through the Eyes of Le Corbusier"; ODTÜ. Ankara.

Le Corbusier, (2009) "Şark Seyahati, İstanbul 1911", (Türkçesi: Alp Tümertekin). Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.İstanbul

Le Corbusier; (1925) "L'Art décoratif d'aujourd'hui"; Éditions G. Crès, Paris.

Le Corbusier (Ch.-E. Jeanneret); (1987) "Voyage d'Orient. Carnets"; Mondadori Electa, Fondation Le Corbusier. Milano.

Ongun, Burhan Arif; (1978 ?) "Yedi Pırlanta İnsan". Osmanlı Matbaası. İstanbul.

Petit, J.; (1965) "Le Corbusier Lui-Même"; Editions Rousseau. Cenevre.

Popper, F.; (1993) "Art of the Electronic Age"; Thames and Hudson. Londra.

Spengler, O.; (1923, 1976) "Le Déclin de l'Occident, esquisse d'une morphologie de l'histoire universelle"; Vol. 1. NRF Gallimard. Paris.

Tanju, Bülent; (2003) "Charles-Edouard Jeanneret'nin Doğu'ya Yolculuğu"; Sanat Dünyamız. No.87. s.123-133.

Tanyeli, Uğur; (2003) "Bir Sağırlar Diyalogu: Le Corbusier'den Türkiye'ye, Türkiye'den Le Corbusier'ye"; Sanat Dünyamız. No.87. s.111-121.

Tisdall, C.; Bozzolla, A.;; (1993) "Futurism"; Thames and Hudson. Londra.

Ünsal, Behçet; (1966) "Le Corbusier Kalemle Türk Sanatı ve İstanbul", *Arkitekt* 2/1966, s. 74-76